

HIT – HIVATÁS – HŰSÉG. TÖPRENGÉSEK KUKORELLI ISTVÁN HÁROM ISTVÁN, HÁROM NEMZETI ÜNNEP, HÁROM PÉLDAKÉP CÍMŰ KÖNYVÉRŐL (MÉRY RATIO, 2021, 228 P.)

MÓRÉ SÁNDOR

habilitált egyetemi docens (KRE ÁJK)

1. Több mint két évtizede ismert, hogy Kukorelli István jogászprofesszor¹ a „három Istvánt” tekinti saját példaképeinek: „Ők tudták igazából összekapcsolni a tradíciót a modernizációval, a nemzet fejlődését az európai haladással”.² Így hát reméltem, sőt már vártam ennek a kötetnek a megjelenését. Izgalmas kérdésnek tűnt, hogyan lehet zárt logikai szerkezetben, alkotmányjogi szempontból bemutatni a különböző korban élő három kiemelkedő magyar államférfi – Szent István, Széchenyi István és Bibó István – üzeneteit a ma élő magyarok számára. Várakozásaim minden tekintetben teljesültek: a kötet ’istváni’ munka, szerkezete és tartalma is igényes, valamint méltó a három példaképhez, illetve a szerző-szerkesztő multidiszciplináris – sőt, az elméletet minden esetben gyakorlattal is ötvöző – tudományos tevékenységéhez. A kötet egyúttal Kukorelli István eddigi életművének összefoglalása, szakmai és emberi hitvallásának erőteljes kifejezése.

A könyvről szóló ’visszajelzések’ és recenziók túlnyomó többsége Kukorelli Istvánt a negyedik Istvánnak tekinti, aki valóban méltó utóda a „három István” szellemiségének az általa tanúsított alaposág, elhivatottság és következetesség tekintetében; kiemelkedő tudományos tevékenysége mellett közéleti munkássága is meghatározó. Ezt az összekapcsolást támasztja alá, hogy közös (volt) bennük a jogszerűség és az alkotmányosság tisztelete, a demokratikus hatalomgyakorlás és az alkotmányosság értékei iránt mutatott kiemelt érzékenység.

Ezúton is szeretném megköszönni a szerző-szerkesztő megtisztelő felkérését a kötetről szóló recenzió megírására, ez a munka azonban az én méltatásomnál sokkal többet érdemel. Néhány rövid reflexió ’elkövetése’ után a kötettel

1 Kukorelli István közel két és fél évtizeden keresztül egyetemünk, a Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Karának Alkotmányjogi Tanszékén is oktatott.

2 KUKORELLI István: *Tradíció és modernizáció a magyar alkotmányjogban*. Budapest, Századvég Kiadó, 2006, 307.

kapcsolatos 'visszajelzések' és recenziók³ összegzésére vállalkozom. Mindezek célja nyilvánvaló: felkelteni az érdeklődést a kötet elolvasásához.

2. Az *István* név jelentése koszorú (görögül *sztephanosz*, latinul *corona*): növény(ek)ből, virágból, gyümölcsös, leveles ágakból font kör alakú dísz. Athénban és Rómában eleinte csak az istenek dísze és jelvénye volt, például *Afrodité* rózsza-, mirtusz- és ibolyakoszorút, *Bacchus* szőlő- és borostyánkoszorút viselt, az alvilágból tavasszal visszatérő *Perszefoné* koszorúja pedig sokféle virág és növény gazdag ötvözeteként az újjászülető élet jele volt. A koszorú egyben a halhatatlanságba vetett hit és remény jelképe is: a végesből (növényekből) készített végtelen (kör alakú) koszorú az örökkévalóságot, és ezzel a hitet, a reményt szimbolizálja.⁴ Ezeknek az erényeknek fontos szerepük lehetett a 'négy István' életében: mindegyikük átélte gyermeke elvesztését.

A korai görög szövegek nem tettek különbséget a *corona* és *sztephanosz* szavak között, mindkettő élő virágból készült koszorút jelent. Egyre gyakoribb alkalmazása és állandó viselése azonban oda vezetett, hogy a koszorú fokozatosan veszített tekintélyéből, az uralkodók ezért koszorú helyett kizárólag a nemesfémből és drágakőből készült koronát kezdték viselni.⁵

Az *István* név jelentése magába foglalja a gyermekeket is: a természetközeli nevelkedő gyermek fontos foglalatossága napjainkban is a virágok koszorúvá fonása (gyermekláncfű, százsorszép füzér). A 'négy István' üzenetei nemcsak állami vagy vállalati vezetőknek, tudósoknak, joghallgatónak stb., hanem a gyermekeknek is szólnak. Kukorelli István álláspontja szerint a *Szent István király intelmeiben* szereplő értékeket tanítani kellene az iskolákban, amely nem csupán ideológiai, világnézeti 'továbbképzést', hanem értékrend-közvetítést jelentene.⁶ Ebbe a körbe be lehetne vonni Széchenyi István Béla fiának írott intelmeit és akár Bibó István politikai tízparancsolatát is. Kukorelli István már az 1990-es években kezdeményezte az állampolgári ismeretek oktatását a középiskolások számára, és ezen ismereteket összefoglalva, társszerzőként

3 A 2021. november 30-ig megjelent recenziókból idézek.

4 A koszorú terminus további jelentéstartalmait lásd: Magyar Katolikus Lexikon, <http://lexikon.katolikus.hu/K/Koszor%C3%BA.html> (2021. 08. 20.)

5 Uo.

6 KUKORELLI István: *Magyarországot saját alkotmánya nélkül kormányozni nem lehet. A közjogász almanachja*. Méry Ratio Kiadó, 2014, 170–171.

többször kiadott tankönyvet írt,⁷ amelyen azóta generációk nőttek fel, ezáltal is erősítve saját állampolgári készségeiket.

3. A Bibliában a korona többször is a jutalom tárgyaként jelenik meg, amelyet Isten ad meg a Hozzá hűséges követői számára. Hadd idézzem ezek közül a számomra legkedvesebb igeverseket. „Aki pedig versenyben vesz részt, mindenben önmegtartóztató: azok azért, hogy elhervadó koszorút nyerjenek, mi pedig azért, hogy hervadhatatlant” [1Kor 9,25 (RÚF)]. „Boldog ember az, aki a kísértés idején kitart, mert miután kiállta a próbát, elnyeri az élet koronáját, amelyet az Úr megígért az őt szeretőknek” [Jak 1,12 (RÚF)]. „Légy hű mindhalálig, és neked adom az élet koronáját” [Jel 2,10c (RÚF)].

Az élet koronájának odaítélése nyilván nem a mi dolgunk, de felmerülhet bennünk a kérdés, hogy az adott kor és az államalapítás különleges körülményei mennyiben indokolták első királyunk néhány igen-igen kemény döntését.⁸ A kötet elegánsan hallgat erről a kérdésről, amit valóban nehéz megválaszolni, hisz Szent István nélkül valószínű, hogy mi sem lennénk itt. Széchenyi István esetében felvetődhet az öngyilkosság 'bűne', de ennek körülményei napjainkig vitatottak. Falk Miksa kortárs író emlékezései szerint Széchenyi István a halála előtt azon is tűnődött, hogy vannak-e olyan esetek, amikor az öngyilkosság nem bűn.⁹ E kérdések megválaszolása nélkül is elmondhatjuk, hogy a kötetben szereplő példaképek törekedtek esendő emberi természetük tökéletesítésére, miközben hűek maradtak hitelveikhez, családjukhoz és nem utolsó sorban szeretett nemzetükhöz.

4. A Szentírásban Istvánnak nevezték a jeruzsálemi ősgyülekezet hét diakónusának egyikét, az első keresztény/keresztyén vértanút, aki – több forrás és a legkorábbi István-legenda szerint is – Szent István királyunk névadója volt. Valószínűleg nem pusztán egybeesés, hogy a másik három

7 KUKORELLI István – SZEBENYI Péter: *Állampolgári ismeretek középiskolásoknak*, Korona Kiadó, 1998, 2002, 2003, 2004, 2005, 2006. KUKORELLI István – POZSÁR SZENTMIKLÓSI Zoltán: *Állampolgári ismeretek középiskolások számára*. Budapest, Mozaik Kiadó, 2010, 2012, 2017.

8 Ezen ismert tettek súlyosságának és a Biblia tekintélyének relativizálása nélkül megemlítjük, hogy a Józsué vezette Izrael államalapítása során is kíméletlen cselekedetekkel találkoztunk (Józs 6,21; 8,24–25; 11,12).

9 FALK Miksa: *Gróf Széchenyi István utolsó évei és halála*. Budapest, Neumann Kht., 2004, <https://mek.oszk.hu/04700/04704/html/falkszechenyi0001.html> (2021. 08. 20.) A Bibliában találunk egy olyan példát, amikor Isten meghallgatta az öngyilkos Sámson utolsó imáját, aki egyébként a hithősök sorába is bekerült (Bír 16,28–30; Zsid 11,32).

példakép is az *István* nevet kapta. Az első vértanú zsinórmérték, magatartási minta volt a helyes cselekvésben, az özvegyek segítésében, az ellenségért való imádkozásban, az Ige világos hirdetésében stb. (ApCsel 6,8–7,60). Óriási társadalmi előny származna abból, ha napjainkban az emberek tudatosan 'istváni' normákat állítanának fel maguknak.

Talán nem követünk el szentségtörést azzal, ha azt mondjuk, hogy a 'négy István' mindegyike méltó arra, hogy a bibliai (Szent) István nevét viselje. Ők Magyarország sorsának formálói, rendszerváltoztató személyiségek, akik mindenekelőtt békés, alkotmányos úton képelték el a fennálló rendszer megváltoztatását.

5. Nem véletlen, hogy a példaképek nevéhez három nemzeti ünnep kapcsolódik, és Kukorelli István – mint az 1989-es rendszerváltozásban aktívan részt vevő személy¹⁰ – neve is összeforrott a harmadik nemzeti ünnepünkkel, október 23-ával. Ekkor lépett hatályba az alkotmány teljes revízióját megvalósító 1989. évi XXXI. törvény: a Nemzeti Kerekasztal-tárgyalások eredményeként az 1949-ben megalkotott, a diktatúrát megalapozó alkotmányból a demokratikus kereteket biztosító jogszabály lett. Emellett 1989. október 23-án kiáltották ki a köztársasági államformát a Kossuth téren. Bár az Alaptörvényünk 1990. május 2-át, az első szabadon választott népképviselőt megalakulásának napját tartja az új demokrácia és alkotmányos rend kezdetének, azokkal értünk egyet, akik szerint már 1989-ben alkotmányos rendszerváltozás, jogállami forradalom történt Magyarországon, amelyet az ezt követő első szabad választások is igazoltak.

6. Mit mondhatunk el összefoglalásként Kukorelli István kötetéről? Válaszként álljon itt egy csokor a 'visszajelzések'¹¹ és a recenziók összegző véleményeiből.

Szabó Eszter: „Ami átragyog a könyvön, az a ki nem mondott bátorítás arra, hogy (a facebook csoportokon kívül is) van értelme a 21. században közösségekhez csatlakozni értékőrzés, értékmentés, értékteremtés céljából, és ebben a sokféle közösségben (hogy csak néhányat említsek, amit Tanár úr tevékenyen megélt és előttem is ismert: civil társadalmi mozgalmak,

10 Kukorelli István rendszerváltozásban és annak jogállami kiteljesítésében való részvételéről lásd: KUKORELLI István – KÖVÁRI Orsolya: *Váltóállítók között. Kővári Orsolya beszélgetései Kukorelli Istvánnal*. Budapest, Osiris Kiadó, 2012.

11 KUKORELLI István: *Visszajelzések a „Három István, három nemzeti ünnep, három példakép” című könyvről*. Kézirat, 2021, 1–30. Köszönettel tartozom Szabó Eszternek, Máthé Gábornak és Rixer Ádámnak, hogy hozzájárultak a személyesebb jellegű véleményeik publikálásához.

egyesületek, népfőiskolák, a tudományos közösség, az egyetem minden létező színtere, a politika határmezsgyéjén mozgó választási szervezetek, az alkotmányjogászi fellegvár a Donáti utcában és a második István által alapított Akadémia) másokkal tevékenyen részt véve, szerepet vállalva, időt-energiát nem sajnálva, az ember megtalálhatja az élet lényegét, hogy valami Istennek talán tetsző nagyobb dolognak egy parányi részelemeként, néha, kegyelemből, alkotás közben vagy alkotás után, kicsit boldogabbnak érzi magát. Értéke és érdeme a kötetnek, hogy az életút évtizedei során ünnepek, rendezvények megemlékezéseinél régen elcsengett, mégis időszerű, már-már művészi finomságúra komponált beszédei előkerülhettek az íróasztal fiókjából, hogy olvasásuk közben újra rálásson az ember történelmi pillanatokra, rácsodálkozva arra a lelki tisztaságra is, mely Tanár úr gondolataiból visszafénylik.”¹²

Máthé Gábor: „Félelmetes a »szintézis teremtő képességed«. Az idősor történelmi és szellemi titánjait saját életutad sorsdöntő helyszínein idézed meg. A lényegét ragadod meg, úgy, hogy becsempészed tanult barátaid, s az ő munkásságukból idézve üzensz a mának, mintegy azonosulva mondanódjokkal. [...] A másik nagy érdemed: hitet adsz valamennyiünknek. Nem csupán tudományos esszét adtál közre, hanem hitet, ahogy

»... az Égnek megvannak az évszakai,
a Földnek megvannak a javai,
az embernek megvan a kultúrája«.

Mindhárom zseniális Ember bizonyította nekem: »hogya a tudás birtokában van mozgás s az emberség birtokában a nyugalom«. Azaz az államiság az emberi természetből származik. Ezeréves történelmi létünk alapítói, sorsfordítói, drámai XX. századunk elméleti szintetizálója valóban a példaképünk.”¹³

Rixer Ádám: „Ez a mű [...] úgy akar barátkozni, hogy közben kézen fog minket, olvasókat, és elvezet a rácsodálkozás langymelegétől a szégyenen át a tettvágyig. Három pontból nehéz ívet rajzolni, de neked sikerült. S igen, a szégyen útja a könyved, a szembesülés, a közös és egyéni elbukások, hiátusok kéretlen katalógusa. Meg – szerencsére – a hazaszeretet, a magam helyét keresni vágyó felismeréseké; hogy mégsem reménytelen a helyzet, ha a magas intellektusú elődök is képesek voltak a munkaszeretetet alázattal elegyíteni, az Isten-keresést nem pillanatnyi-középtávú előnyök reményében »úzza«, hanem azt az egyetlen lehetőségként megélve. Lenyűgöző a »hőseid« kitarása, munkához való viszonya, következetessége és leginkább önreflex-

12 Uo.

13 Uo.

íóra való képessége. Széchenyi és Bibó belső életét, vívódásait, önreflektív magatartását jól látjuk a sorok között is.

Leginkább erkölcsi integritásuk az olvasói megszegyenülés oka, amit óhatatlanul kérdésekké formál az elme: miben is áll ma az én teleológikus többletfunkcióm a mai magyar társadalomban? Lehet-e és kell-e tollal és papírral harcolni? Egyáltalán szükség van-e harcra, s ki is lenne az ellenség? Mit is adok a gyermekeimnek, s honnan az a féktelen erő és végletes tudatosság ezekben az Istvánokban? Hogyan válhatnék jobb apává... azon túl, hogy végiggondolom eddigi hibáimat, mulasztásaimat; s legkésőbb akkor, mikor már bűnnek látom őket, döntéseket is hozok...

Ma talán érzelmi intelligenciának hívjuk azt, mikor valaki tollat ragad, hogy a fiának, lányának összefoglalja az élete során kapott ajándékok lényegét. A tudások, tapasztalatok, hibák, véletlenek és tudatos döntések által formálódó szeretet erőteljes megnyilvánulása minden ilyen gesztus. Nehéz, de követendő példa.”¹⁴

Homor Péter: „Kukorelli István a rendszerváltást megelőző és azt követő évtizedek, az egyetemi katedrán és a Bibó Szakkollégiumban töltött évek során, illetve alkotmánybíróként szerzett tudását adja a magyar nemzet egy évezredét átívelő történelmi tapasztalatokhoz. A könyv talán legfontosabb üzenetei a közéleti szerepvállalásra történő ösztönzés, az erkölcsi példamutatás fontosságának kihangsúlyozása és annak kiemelése, hogy a tettek fontosabbak a szavaknál.”¹⁵

Burján Evelin és Kiss Balázs: „A kötet elsődleges célja a magyar alkotmányos rend formálódásában részt vevő három olyan kiemelkedő szereplő munkásságának felidézése, akik történetesen a szerző példaképei is. A bibói életműből kiemelt öt mozzanat kapcsán is azt tapasztaljuk azonban, hogy a szerző nem állt meg a három István életművének objektív leírásánál, hanem az ő szemüvegükön keresztül reflektál a mai kor kihívásaira és a kritikai gondolatait sem rejti véka alá. [...] Mindebben Kukorelli Tanár Úr, a szabadságszerető ember szerepe kiemelkedő: a könyvekből, a tudományos publikációkból, az egyetemi előadásokról vagy a méltán híres »közjogi tűnődések« kurzusról egy valamit nagyon egyértelműen visz haza magával az ember: az alkotmányos kultúra tiszteletét, a köz szolgálatának előtérbe helyezését, a hatalomkoncentrációval szembeni ellenérzést a demokratikus és szakmai szempontokat előtérbe helyező döntéshozatal javára.”¹⁶

14 Uo.

15 HOMOR Péter: Négy Istvánról szól a „Három István...” Életművek üzenete. *Széchenyi Alumni Magazin*, 2021/ nyár, 36–37.

16 BURJÁN Evelin – KISS Balázs: Gondolatok négy Istvánt olvasva. Recenzió Kukorelli István:

Szabó Patrik: „A »három István« közös nevezője nem más, mint hogy mindannyian egyszerre voltak hazafi magyarok és európaiak, hazájuk modernizációjára törekedtek és amellet, hogy mindvégig szilárd erkölcsi alapokon álltak, a történelem viharában is képesek voltak önazonosak maradni. Feltétel nélkül hittek az alkotmányosságban, valamint a joguralom eszméjében. Számomra ez bizonyítja, hogy a három mellett tényleg van egy negyedik István, akit Kukorellinek hívnak. Ő a jelen. A híd, amely évtizedek óta összeköti a múltat és a jövőt.”¹⁷

Mezey Barna: „[E]gy szubjektív válogatásról van szó, melyben hol a szerző ragadja magához a szót, hol a szakirodalmat idézi, hol a kortársakat, hol eredeti forrásokat közöl. A sok műfaj zavart is kelthetne, Kukorelli István azonban határozott vonalvezetéssel, következetes szerkesztési megfontolásokkal, kézben tartva a szerteágazó matériát, szép ívű alkotmánytörténeti áttekintést ad ezer esztendő államfejlődéséről, melynek három pillére e három nagyformátumú politikus egyéniség. Lehetne persze még mást is, sokakat felsorolni a magyar államtörténelem alakítói közül, de a három Istvánhoz fűződő, kötődéssé erősödő, az első találkozásokból eredő élmények a szerző személyes vallomásain keresztül adnak magyarázatot a döntésre. [...] A tanulságok és a tapasztalatok értelemszerűen különböznek a különféle időtávolságok perspektívájában, mégis hordoznak közös üzeneteket. Ilyenek az alkotmányosság, a szuverenitás és az európaiság.”¹⁸

Schanda Balázs: „Kukorelli István e könyvével is magát adva tanít. Nem maga beszél, hanem saját vezérlő példaképeit állítja az olvasó elé. Szavaikon túl személyüket láttatja. Bár a Szerző-Szerkesztő felemelő feladatként említi kodifikációs felkérését, triptichonja is mutatja, hogy a jogász sem elégedhet meg a normával. Az erkölcsi tartalom, az évszázadok tanulságának lenyomatát nélkülöző norma üres váz maradhat. Az alkotmányjog oktatója számára így adott a feladat: ezt a tartalmat kell keresnünk és hallgatóink elé tárunk. Ez alapozhatja meg azt az alkotmányos önazonosságot is, mely kiállhatja az idők (és az európai integráció) próbáját.”¹⁹

Három István, három nemzeti ünnep, három példakép című könyvéről. Kézirat, várható megjelenés: *Pro publico bono – Magyar közigazgatás*, 2021/2.

17 SZABÓ Patrik: „Ha van még értő fülünk a hallásra...” – Gondolatok Kukorelli István Három István, három nemzeti ünnep, három példakép című könyvéről. *Közjogi Szemle*, 2021/3, 62–64.

18 MEZEY Barna: Példaképek, tetthazafiak, európeérek. „Hosszabb távon helyreáll a rend a történelemben”. *Magyar Tudomány*, 2021/10, 1396–1399.

19 SCHANDA Balázs: Kukorelli István: Három István, három nemzeti ünnep, három példakép.

7. Bár e könyv nem klasszikusan tankönyvszerű (ha egyáltalán létezik ilyen 'kategória'), a jogászképzés mellett más képzésekben is indokolt az alkalmazása. Azon kívül, hogy hiteles példaképeket és morális értékeket állít a diákjaink elé, ami már önmagában sem elhanyagolható szempont, kulcsfontosságú kérdés, hogy a fiatalok ismerik-e a magyar alkotmányos rend kialakulását, értik-e az alkotmányos demokrácia működését, illetve az oktatási rendszer hatékonyan tudja-e közvetíteni, fejleszteni az alkotmányos kultúrát. Erre a szerepre is kiválóan alkalmas e könyv, mint ahogy arra is, hogy az alkotmányozó, a jogalkotó és a jogalkalmazó is haszonnal forgassa: a 'négy István' hatalomhoz és hatalomgyakorláshoz való morális viszonya számukra is fontos mérce lehet.

Reméljük, hogy a folyóiratokban közölt recenziók nyomán egyre többen lesznek kíváncsiak a kötetre, megélve, majd pedig tovább is adva az abban megjelenített erőteljes mintákat.